

УДК 316.343:316.443

Сивохіна К. І.

аспірант II року навчання PhD програми
Львівський національний університет імені Івана Франка,
історичний факультет, кафедра соціології
к. 79, буд. 186, вул. Панча, м. Львів, 79020, Україна
тел. 0679433665,
e-mail: karynasyv@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЖИТТЄВІ СТРАТЕГІЇ» В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

На основі аналізу та систематизації наукових джерел у статті висвітлено основні теоретичні та методологічні засади вивчення життєвих стратегій, визначення та розуміння самого поняття життєвих стратегій, його види та типи, класифікацію та підходи до вивчення. Метою статті є концептуалізація поняття життєві стратегії в соціологічному дискурсі. Зроблено спробу розкрити основні характеристики стратегій життя та запропоновано до розгляду причини, що впливають на формування цих стратегій. Розглянуто трактування життєвих стратегій дослідників, які належать до різних історичних періодів та наукових шкіл, що дало можливість більш глибоко проаналізувати концептуалізацію поняття життєві стратегії.

Ключові слова: життєві стратегії, стратегія, соціальна нерівність, суспільство соціальних нерівностей.

Актуальність проблеми. Сучасне українське суспільство є своєрідним простором, де формуються і розвиваються різні життєві стратегії людини. Молоде покоління займає особливе становище у суспільстві, адже саме від молоді залежить майбутнє нашої держави. Проблема формування життєвих цінностей, інтересів, потреб, установок, орієнтацій і пріоритетів вивчається дослідниками із різних гуманітарних галузей. Проте теоретичні та емпіричні основи формування життєвих стратегій є недостатньо дослідженими. Трансформаційні процеси суттєво вплинули на соціальну структуру українського суспільства і, звичайно, не залишили без уваги жодну велику соціальну спільноту. Відповідно всі ці соціальні групи мають різне соціальне становище, способи поведінки і побудови життєвих стратегій загалом.

Аналіз останніх наукових досліджень. У дослідженні життєвих стратегій важливе місце посідають роботи наступних авторів: К. Альбуханова-Славська, Т. Резнік, Ю. Резнік, Є. Демченкова, Є. Смирнов. Варто зауважити, що саме К. Альбуханова-Славська вперше здійснила концептуалізацію самого поняття життєвих стратегій. Також варто згадати Н. Наумова та Н. Давидова, котрі розглядали життєві стратегії як стратегії адаптації та виживання. Щодо українських дослідників, то цікавими є роботи М. Кухтої, С. Бабенко та А. Яреми.

Мета роботи. Для того, щоб детальніше зрозуміти зміст поняття життєвих стратегій, для початку потрібно більш докладно розглянути його ви-

значення, класифікації і підходи до дослідження. Саме поняття «життєва стратегія» вживається в багатьох соціальних науках: філософії, політології, соціальній психології та соціології загалом. Але навіть попри те, що термін з'явився в науковому обігу досить давно, він все ще потребує теоретичного та методологічного обґрунтування з огляду на сучасне суспільство соціальних нерівностей. Саме тому актуальною є проблема дослідження процесів формування життєвих стратегій молоді в сучасному суспільстві соціальних нерівностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «життєва стратегія» одним із перших було вжите у праці У. Томаса та Ф. Знанецького «Польський селянин в Європі та Америці» [1]. Автори аналізували поняття «життєвого шляху особистості», звідки і пішли перші згадки про життєві стратегії у феноменологічній традиції. Опісля вищезгаданих авторів вивченням проблематики життєвих стратегій займалися П. Бергер, Т. Лукман, А. Шюц, І. Гоффман, Г. Гарффінкель, котрі у своїх надбаннях розглядали поняття життєвих стратегій тісно взаємопов'язаним з поняттям суб'єктивності та інтерсуб'єктивності життєвого світу особистості, стратегічної дії та вивчення поведінки людини зі зверненням до світу повсякденності

Поняття життєвої стратегії у вузькому значенні включає у себе певні способи досягнення людиною життєвих цілей та певного соціального статусу у суспільстві. Щодо стратегій у більш широкому значенні, то їх можна охарактеризувати як широке коло поведінкових мотивів та життєвих диспозицій. Тобто можна сказати, що життєві стратегії слугують регулятором соціальної поведінки особистості. Вони «організують цілісність життєдіяльності, визначають спосіб буття людини, є важливим критерієм зрілості та психологічного благополуччя» людини [2]. Життєві стратегії часто залежать від первинних умов, а саме: фінансового становища, доступу до інформації, наявності зв'язків, регіону тощо, що може породжувати соціальну нерівність. Своєю чергою, така нерівність має прояв при соціально-професійній мобільності молодих людей, їх поступовому розвитку або ж стрімкому піднесенні соціальним ліфтом.

На пострадянському просторі дослідження поняття життєвих стратегій набуло досить активного розвитку. Кожен з дослідників характеризував цей концепт з певних методологічних позицій, тому розглянемо підходи до трактування поняття життєвих стратегій.

Дослідниця К. Абульханова-Славська, котра в найзагальнішому розумінні розглядає стратегію життя як активну або пасивну. Це активність або пасивність в організації часу, діяльності, пізнанні, спілкуванні тощо. Активність виділяється дослідницею як провідний критерій у побудові життєвої стратегії, оскільки вона зачіпає усі сфери життя людини. Активність життєвої стратегії особистості виявляється як здатність до оптимального балансу між бажаним і необхідним, особистісним і соціальним [3, с. 248].

Дослідники О. Васільєва та Е. Демченко визначають поняття життєвої стратегії як «своєрідний спосіб буття, систему цінностей і цілей, реаліза-

ція яких відповідно до уявлень людини дозволяє зробити її життя найбільш ефективним», тобто пошук методів та дій для покращення свого становища у суспільстві та досягнення поставлених життєвих цілей [4, с. 74].

Дуже вдалим також є означення, дане дослідниками Т. Резник та Ю. Резник, життєвих стратегій як ідеальних утворень, пріоритетів та орієнтирів людини, які за своїм впливом виходять за межі свідомості та реалізуються у її поведінці. Тобто життєва стратегія — це саморегульована динамічна система соціокультурних уявлень людини про її життя, що керує її поведінкою впродовж життя [5, с. 101].

Серед українських соціологів варто згадати О. Злобіну та В. Тихоновича, які визначають життєві стратегії як повторювану в основних сферах життєдіяльності поведінкову активність індивіда, ґрунтовану на моделях подолання, пристосування або уникання перешкод, що виникають у процесі досягнення поставлених цілей [6]. Дане визначення розглядається авторами як процес, який відбувається в умовах соціальної нерівності, кризового стану, що на даний момент є притаманним сучасному українському суспільству. Тобто таке тлумачення є доречним для розгляду життєвих стратегій української молоді в сучасних реаліях.

Серед сучасних українських дослідників слід виділити дослідження Є. Головахи [7, с. 29], котрий дослідив трансформаційні процеси в українському суспільстві та визначив способи досягнення індивідами певних життєвих стратегій та статусних позицій. На думку дослідника, провідне місце займає феномен амбівалентності українського суспільства. Автор розглядає таке явище з двох позицій, коли з'являються нові соціальні інститути та водночас мають місце і старі. Відповідно більш амбітні та цілеспрямовані, приймаючи нові інституційні правила, підвищують свої статусні позиції та просуваються соціальними сходами значно швидше. З іншого боку, ті, хто не є такими активними, намагаються адаптуватися до нових умов, при тому залишаючись на старих статусних позиціях.

Варто також виділити дослідження Н. Коваліско та Р. Савчинського [8, с. 140–147] життєвих стратегій та мобільного потенціалу стратифікаційних прошарків на прикладі м. Львова. Автори даного дослідження виділяють такі типи життєвих стратегій: спосіб відтворення соціального статусу; ступінь та способи пристосування до змінених умов соціальної дійсності; рівень та якість використання нових структурних та інституціональних можливостей, які виникають в умовах соціального середовища, яке швидко змінюється; практики подолання життєвих труднощів.

Відповідно до результатів дослідження з'ясовано таку закономірність: чим вищий соціальний прошарок, тим вищий рівень соціальної адаптації його представників. Відповідно й стратегії життя у вищих соціальних прошарків є більш досяжними, ніж у нижчих. Проте, як зазначають автори, загалом життєві стратегії є на рівні вище середнього, відповідно і соціальна адаптація також перевищує середній рівень.

Отже життєву стратегію на загал розглядають як своєрідне планування людиною свого життєвого шляху, певні цілі, які впродовж життя повинні бути нею досягнені. Відповідно саме поняття стратегії вживається в

Його досить типовому визначенні як система масштабних рішень і намічених напрямів діяльності, послідовна реалізація яких покликана досягти більш-менш задовільним чином основних цілей, які ставлять перед собою на певний термін державні інститути, партії, суспільно-політичні організації й інші організовані суб'єкти [9]. Звідси можна зробити висновок, що більшість авторів керується подібним визначенням стратегій, що покращує його розуміння та зводить до загального означення.

Розглядаючи класифікації поняття життєвих стратегій, на нашу думку, найбільш ґрунтовну класифікацію життєвих стратегій розробила С. Бабенко (рис. 1) [10, с.261–265]...

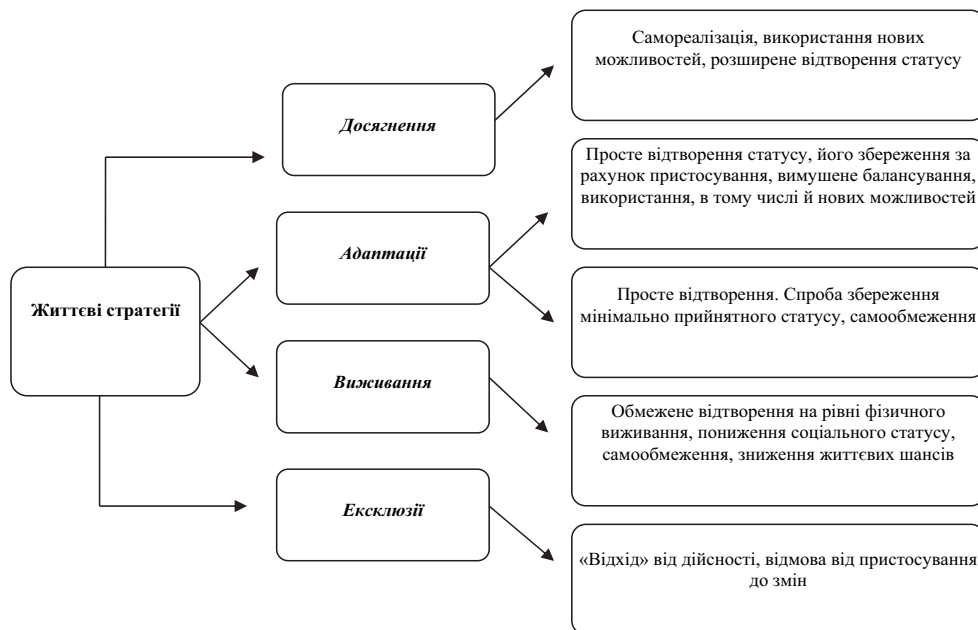

Рис. 1. Класифікація життєвих стратегій

1) стратегії досягнення життєвого успіху, результатом яких є самореалізація, використання нових можливостей;

2) стратегії адаптації, орієнтовані на збереження попереднього статусу завдяки пристосуванню, вимушеному балансуванню, використанню в т. ч. нових можливостей;

3) стратегії виживання, наслідком яких є обмежене відтворення на рівні фізичного виживання, самообмеження, зниження життєвих шансів; це свідома, хоча й вимушена відмова від спроб адаптуватися до нової дійсності;

4) стратегії соціальної ексклюзії, тобто ізоляція, втеча від соціальної реальності.

Ще одна важлива для розгляду класифікація життєвих стратегій була розроблена вже згаданими нами дослідниками Т. Резник та Ю. Резник (таблиця 1) [5, с. 104].

Таблиця 1

Типологія життєвих стратегій

Характеристики життєвої стратегії	Стратегія благополуччя	Стратегія успіху	Стратегія самореалізації
Мотивація соціального агента	Споживацька	Досягнення	Творча
Характер активності	Рецептивна, споживацько-накопичувальна активність	Досягальна активність	Творча активність
Основна цінність	Бажаний престижний набір благ, матеріальне благополуччя, стабільність, комфорт	Соціальна значимість і визнання, майстерність, професіоналізм, компетентність	Самовдосконалення. Творчий пошук, самореалізація, самовираження, створення нових цінностей
Соціальна база	Маргінальні прошарки суспільства, працівники фізичної праці	Середній клас, науково-технічна інтелігенція, підприємці, керівники та управлінці, політичні діячі	Гуманітарна інтелігенція, діячі літератури, мистецтва, духовенство

Т. Резник та Ю. Резник у своїй типології життєвих стратегій спираються на аналіз особливостей соціального агента, на види його соціальних активностей та мотивацію. Автори виділяють три основні стратегії: благополуччя, успіху та самореалізації, кожна з яких має конкретні характеристики та притаманна певному соціальному класу. Так, для прикладу, стратегія благополуччя має споживацький характер і основною цінністю є стабільність, комфорт та набір певних соціальних благ. Основною рушійною силою даної стратегії є робітничий клас та маргінальні прошарки суспільства. Друга стратегія — це стратегія успіху, яка має характер досягнення. Дана стратегія більш орієнтована на компетентність, майстерність та визнання і є характерною для середнього класу, науково-технічної інтелігенції, підприємців та політичних діячів. Стратегія самореалізації, що має творчий характер та спрямована на пошук методів самореалізації особистості, її самовираження та самоствердження. Дана стратегія характерна для діячів мистецтва, культури, гуманітарної інтелігенції та духовенства.

Автори досить вдало, на нашу думку, виділили соціальні прошарки, відповідно до яких і будуються життєві стратегії. В даному аспекті можна звернутися також до піраміди потреб А. Маслоу, у якій найнижчим щаблем є фізіологічні потреби та потреби у безпеці, а найвищим — потреба у самореалізації. Відповідно найнижчі соціальні прошарки, як називають їх Т. Резник та Ю. Резник, «маргінальні прошарки суспільства», керуються більш базовими потребами, звідси і будують свої стратегії на основі стабільності у житті та благополуччя [5, с. 104]. Найвищі ж соціальні прошарки, на думку авторів, вже будують свої життєві стратегії відповідно до потреб самореалізації, котрі у піраміді потреб А. Маслоу є вершиною.

Варто також звернути увагу на підходи до вивчення поняття життєвих стратегій. К. Хорні вивчала особистісні стратегічні орієнтації в системі відносин «я — інші» як своєрідний рух. На думку автора, кожна людина ще з дитячого віці формує для себе три основні стратегії відносно інших людей для задоволення загальноприйнятих шаблонів і своїх інтересів:

1) «Рух до людей» — дана стратегія базується на понятті любові, а відповідно основною ціллю є заслужити цю любов;

2) «Рух проти людей» — цей рух передбачає дотримання стратегії виживання, тобто боротьба за існування є основним пусковим елементом життєдіяльності людини;

3) «Рух від людей» — ця стратегія передбачає потреби людини у незалежності і недоторканності, що заперечує будь-які методи боротьби. Проте частіше за все такий рух виявляється в неможливості людини пристосуватися до навколишнього світу [11, с. 35–80].

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. У сучасному українському суспільстві процеси трансформації характеризуються змінами всіх соціальних груп, формуванням нових соціальних зв'язків та призводять до суттєвих змін у соціальній структурі суспільства. Поряд із проблемою життєвих стратегій існує й поняття життєвих шансів людини. Поняття життєвого шансу включає у себе певні соціальні очікування людини щодо її статусу у суспільстві. Життєві шанси часто залежать від первинних умов, а саме: фінансового становища, доступу до інформації, наявності зв'язків, регіону тощо, що може породжувати соціальну нерівність.

Актуальною залишається проблема «відтоку мізків» за кордон. Тому вкрай необхідна модернізація та пошук нових каналів соціальної мобільності, наприклад, через активну громадську діяльність, середній бізнес тощо. Але для цього потрібен механізм, що забезпечує можливість функціонування кожного конкретного ліфту. За даними опитувань аналітичного центру CEDOS, у 2014–2015 роках близько 60 тисяч студентів з України навчається за кордоном. Найбільша кількість українських студентів є в Польщі, їх частка серед загальної кількості іноземних студентів становила 53 %. Проте дослідники зазначають, що можливість працевлаштуватися у країні, де студент навчається або планує навчатися, не впливає на їх рішення щодо навчання в іншій країні [12]. Відповідно студенти все ж планують повертатися на батьківщину і тому їх не дуже цікавлять перспективи на ринках праці країн призначення.

Ще одним проблемним аспектом є те, що малозабезпечені групи населення не мають шансів на швидке просування соціальними ліфтами. Навіть при наявності освіти, певних професійних навичок і соціальної активності, люди без достатнього фінансового забезпечення стикаються з проблемами у просуванні соціальними ліфтами, що й гальмує в подальшому розвиток їх життєвих стратегій та досягнення цілей. Відповідно для життєвих стратегій молодого населення України пусковим механізмом повинні бути й об'єктивні умови, і соціальна політика щодо державної підтримки молоді в різних сферах життєдіяльності: економічній, політичній, соціальній, сімейній, освітній тощо.

Список використаних джерел і літератури

1. Thomas W., Znaniecki F. The Polish Peasant in Europe and America. Vol. 1. — Second edition. — N.Y., 1927.
2. Созонтов А. Основные жизненные стратегии российских студентов // Вестник МГУ. Сер. 14: Психология. — 2003. — № 3. — С. 16.
3. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. — Москва: Мысль, 1991. — 299 с.
4. Васильева О. Изучение основных характеристик жизненной стратегии человека / О. С. Васильева, Е. А. Демченко // Вопросы психологии. — 2002. — № 4. — С. 74–85.
5. Резник Т. Жизненные стратегии личности : поиск альтернатив [Электронный ресурс] / Т. Е. Резник, Ю. М. Резник // Социс. — 1995. — № 4. — С. 100–105. — Режим доступа: http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2007/10/10/0000313488/001_Reznik_100-105.pdf
6. Злобіна О. Суспільна криза і життєві стратегії особистості / О. Злобіна, В. Тихонович — К. : Стило, 2001. — 238 с.
7. Головаха Е. Сравнительные социологические исследования в познании современных социальных феноменов / Е. И. Головаха // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2010. — № 1–2. — С. 26–30.
8. Коваліско Н. Сучасне українське суспільство: стратифікаційний вимір великого міста: монографія / Н. В. Коваліско, Р. О. Савчинський. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. — 236 с.
9. Политология : энцикл. словарь / общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. — М. : Изд-во коммерч. ун-та, 1993. — С. 367.
10. Бабенко С. С. Социальный механизм постсоветской трансформации: обоснование концепции // Посткоммунистические трансформации: векторы, направления, содержание / под ред. О. Д. Куценко. — Харьков: Изд. центр Харьков. нац. университета им. В. Н. Каразина, 2004. — С. 253–274.
11. Хорни К. Наши внутренние конфликты / К. Хорни. — Москва: Академический проект, 2007. — 224 с.
12. Слободян О. Українські студенти за кордоном: скільки та чому? [Електронний ресурс] / О. Слободян, Є. Стадний // CEDOS. — 13 грудня 2016. — Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>

Referencies

1. Thomas W., Znaniecki F. The Polish Peasant in Europe and America. Vol. 1. — Second edition. N.Y., 1927.
2. Sozontov A. Osnovnye zhiznennye strategii rossijskikh studentov. — Moskva: Vestnik MGU. — Ser. 14. Psikhologiya, 2003. — № 3.
3. Abul'khanova-Slavskaya K. A. Strategiya zhizni. — Moskva: «Mysl'», 1991. — 299s.
4. Vasil'eva O. Izuchenie osnovnykh kharakteristik zhiznenoj strategii cheloveka / O. S. Vasil'eva, E. A. Demchenko. // Voprosy psikhologii. — 2002. — № 4. — S. 74–85
5. Reznik T. Zhiznennye strategii lichnosti : poisk al'ternativ [Elektronnij resurs] / T. E. Reznik, YU. M. Reznik // Sotsis. — 1995. — № 4. — S. 100–105. — Rezhim dostupu: http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2007/10/10/0000313488/001_Reznik_100-105.pdf.
6. Zlobina O. Suspil'na kriza i zhittevi strategii osobistosti / O. Zlobina, V. Tikhonovich — K. :Stilos, 2001. — 238 s.
7. Golovakha E. Sravnitel'nye sotsiologicheskie issledovaniya v poznanii sovremennykh sotsial'nykh fenomenov / E. I. Golovakha // Visnik Kiiivs'kogo natsional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. — 2010. — № 1–2. — S. 26–30.
8. Kovalisko N. Suchasne ukrains'ke suspisl'tvo: stratifikatsijnij vimir velikogo mista. Monografiya / N. V. Kovalisko, R. O. Savchins'kij. — L'viv: Vidavnicij tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2007. — 236 s.
9. Politologiya : ehntsi kl. slovar' / obshh. red. isost. YU. I. Aver'yanov. — M. : Izd-vokommerch. un-ta, 1993. — S. 367.
10. Babenko S. S. Sotsial'nyj mekhanizm postsovetskoj transformatsii: obosnovanie kontseptsii // Postkommunisticheskie transformatsii: vektory, napravleniya, sodержanie / Pod red.

- O. D. Kutsenko. — KHar'kov: Izd. Tsentr KHar'kov. nats. Universiteta im. V. N. Karazina, 2004. — S. 253–274.
11. K. Horni K. Nashi vnutrennie konflikty / K. KHorni. — Moskva: Akademicheskij proekt, 2007. — 224 s.
12. Slobodyan O. Ukraïns'ki student zakordonom: skil'ki ta chomu? [Elektronnij resurs] / O. Slobodyan, E. Stadnij // CEDOS. — vid 13 grudnya 2016. — Rezhim dostupu: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017

Сивохина К. И.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
исторический факультет, кафедра социологии
к. 79, д. 18 б, ул. Панча, г. Львов, 79020, Украина

**КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПОНЯТИЯ «ЖИЗНЕННЫЕ СТРАТЕГИИ»
В СОЦИОЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ**

Резюме

На основе анализа и систематизации научных исследований было охарактеризовано основные теоретические и методологические аспекты изучения понятия жизненные стратегии, понимание самого понятия жизненных стратегий, его виды и типы, классификация и подходы к изучению. Целью статьи является концептуализация понятия жизненные стратеги в социологическом дискурсе. Также в статье осуществлена попытка раскрыть основные характеристики жизненных стратегий молодого поколения и предложены к рассмотрению причины, которые влияют на развитие данных стратегий. Рассмотрена трактовка жизненных стратегий исследователей, которые относятся к разным историческим периодам и научным школам, что дало нам возможность более глубоко проанализировать концептуализацию понятия жизненные стратегии.

Ключевые слова: жизненные стратегии, стратегия, социальное неравенство.

Syvokhina K. I.

Lviv Ivana Franka National University, Faculty of History,
Sociology Department, Ap. 79, 18 b Pancha street, Lviv, 79020, Ukraine

CONCEPTUALIZATION OF «LIFE STRATEGIES» IN SOCIOLOGICAL DISCOURSE

Summary

This article represents some problems of advancement of life strategies in modern Ukrainian society. According to analysis and regimentation of scientific researches we characterized general theoretical and practical aspects of studying and understanding the concept of life strategies. The main goal of this article is conceptualization of life strategies in sociological discourse. Modern Ukrainian society is a specific area where different life strategies of people are developing. The challenge of developing life values, interests, necessities, orientations and priorities are studying in different humanitarian sciences with a lot of researches. But theoretical and practical foundations of life strategies are not so much researched.

Transformational process influenced on social structure of Ukrainian society and it didn't miss an attention for huge social groups. By the way, all this social groups have different social statuses, ways of behavior and developing of life strategies at all. That's why, to understand the meaning of life strategies in sociological discourse we need to contemplate their definitions, categorizations and different ways of contemplation. The term «life strategy» is using in different sciences: philosophy, political sciences, social psychology and in sociology in general. But even if this term is known for a long time, it needs to be more theoretical and practical researched. It is because we are living in modern society of social inequality, so we need to review the meaning of life strategies. In this article life strategies are also handled with different historical periods and scientific schools. This gave us opportunity to analyze conceptualization of life strategies more deeply and qualitative.

Key words: life strategies, strategies, social inequality.